

УДК 159.923.2

*Світлана Костю,
Ангеліна Химинець*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ОСВІТИ

Вимоги до освіти ХХІ століття потребують залучення до навчального процесу нових методів, освітніх технологій, створення особливого психологічного поля взаємодії, спрямованого на розвиток обдарованої дитини. Ми виокремили теоретичні засади педагогічних проблем, які зараз мають гострий характер на тлі освітнього життя обдарованих і талановитих учнів, та спробували ввести їх у контекст психологічної характеристики обдарованих дітей.

Численні дослідження вітчизняної педагогіки і психології традиційно розглядають обдарованість як високий рівень розвитку здібностей. Обдарованість індивіда зводиться до більшого чи меншого потенційного запасу його нервово-психічної енергії (або психічної активності) [5]. Такі погляди підтверджують роль внутрішніх спонукань, активного пошуку, які мобілізують діяльність мислення.

Світова практика досліджень обдарованості дозволяє відстежити зміни в її розумінні з моменту виникнення перших концепцій обдарованості до сьогодення. Існує кілька підходів до виявлення і розвитку обдарованості, в межах яких виділяються різні концепції та моделі обдарованості (Дж. Рензулі, П. Торрес, Ч. Спірмен, Дж. Галлагер, В. Моляко та ін.).

Особливістю розвитку обдарованих дітей вважають їхні переваги над «звичайними» дітьми за всіма параметрами: інтелектом, творчістю, навчальними досягненнями, спілкуванням, моральними й етичними еталонами.

Мета статті – розглянути психологічні аспекти управління навчанням обдарованих дітей з урахуванням їх специфіки через сутність особистісно зорієнтованого навчання як інноваційно-педагогічного підходу в роботі з обдарованими дітьми.

Відповідно до мети роботи визначено такі завдання: зробити теоретичний аналіз психолого-педагогічної проблеми обдарованості в основних психолого-педагогічних дослідженнях; окреслити психологічні особливості обдарованих дітей; розширити бачення проблем обдарованих дітей і зазначити актуальні завдання організації їх навчання.

Згідно з концепцією інтелектуальної обдарованості М. Холодної, пояснення її природи передбачає вивчення як сукупності її психічних властивостей, так і особливостей складу і будови індивідуального пізнавального досвіду.

За теорією Г. Гарднера [3], існує сім видів інтелекту, кожний із яких функціонує як окрема система, має своє походження:

Лінгвістичний інтелект – здібність створювати, стимулювати пошук або передавати інформацію (поет, письменник, редактор, журналіст).

Музичний інтелект – здібність виконувати, творити музику або отримувати від неї задоволення (композитор, музичний виконавець).

Логіко-математичний інтелект – здатність досліджувати категорії, взаємовідношення і структуру шляхом маніпулювання об'єктами або символами, знаками й експериментувати певним чином (математик, учений).

Тілесно-кінетичний інтелект – здібності формувати та використовувати рухові навички у спорті, виконавському мистецтві, ручній праці (спортсмен, балерина, танцівниця, механік).

За переконаннями вченого, особистісний інтелект має сторони, які можуть розглядатися окремо. Це інтраособистісний та інтерособистісний інтелект. Перший – це здатність керувати своїми почуттями, розрізняти, аналізувати їх і використовувати цю інформацію у власній діяльності (письменник). Інтерособистісний інтелект – це здатність помічати й розуміти потреби і наміри інших людей, керувати їхніми настроями, передбачати поведінку в різних ситуаціях (педагог, політичний лідер).

Творча обдарованість – складна інтегративна система особистісних та інтелектуальних утворень, а не окрема якість. Таке бачення представлено у працях Дж. Гілфорда, Е. Торренса та їхніх послідовників [1].

Для вітчизняних науковців творчість пов'язана з постановкою і вирішенням нових завдань або зі знаходженням нових способів вирішення завдань, які розв'язувалися раніше (В. Моляко, Я. Пономарьов, В. Клименко).

З іншого боку, в традиціях вітчизняної психології проблему творчої самореалізації особистості як складову обдарованості вивчають із точки зору її життєвого шляху (С. Рубінштейн, Б. Ананьєв, Л. Анциферова). Умовно виділяють дві протилежні життєві позиції особистості:

ставлення до життя як до вже поставленого (суспільством, традиціями) завдання та ставлення до життя як до творчого завдання, коли життєвий шлях може стати для людини творчим актом її самореалізації [4].

Представники гуманістичного й екзистенціально-феноменологічного підходів у творчості вбачали, перш за все, процес створення, відкриття нового, розглядали творчість як глибинну потребу людини в самореалізації (К. Роджерс, А. Маслоу).

Співзвучні думки знаходимо в концепції іншого представника гуманістичної психології К. Роджерса, який вважав, що творчість є важливою потребою людини реалізувати себе. Під творчим процесом він розуміє «створення за допомогою діяльності нового продукту, що виростає, з одного боку, з унікальності індивіда, а з іншого – зумовленого матеріалом, подіями, людьми, обставинами життя» [5].

К. Роджерс переконаний у тому, що творчість є також соціальною потребою. Так, на його думку, окремі індивіди, групи людей, нації, мають творчо переглянути та по-новому підійти до тих глобальних змін, які відбуваються у світі, інакше людству загрожує знищення.

Проблема розвитку дитячої обдарованості останнім часом набула широкої популярності в системі навчально-виховного процесу.

Обдаровані діти – дуже цінна, але досить тендітна частина нашого суспільства. Ця аудиторія вимагає ретельної розробки методів навчання та виховання, яка б надала цим «специфічним» дітям отримати належні умови для розвитку їх здібностей.

Сучасна особистісно орієнтована тенденція пов'язана з висуванням на перший план цінності розвитку і самореалізації. Такий підхід більшою мірою пов'язаний із принципом гуманізму, що ставить у центр індивідуальну особистість. Робота з обдарованими дітьми виступає одним із варіантів реалізації права особистості на індивідуальність.

У роботі з обдарованою дитиною можуть бути виділені такі завдання:

1. Консультативна, тренінгові робота з дитиною або підлітком, спрямована на розвиток самосвідомості, широкого і поглибленого розуміння своїх здібностей і можливостей. У даному випадку потрібно підкреслити важливість формування в обдарованій дитини ціннісного ставлення до себе і свого таланту, розуміння його соціального й особистісного ціннісного змісту.

2. Навчання соціально-педагогічних навичок, уміння встановлювати і підтримувати стосунки з навколишніми, розуміти свої почуття і переживання у спілкуванні, конструктивно вирішувати конфлікти. Обдаровані діти і підлітки частіше за інших дітей зазнають соціально-

психічних труднощів у спілкуванні, діловій співпраці з людьми, побудові близьких довірливих стосунків. Далеко не завжди в них формується належною мірою здатність до емпатії, розуміння змісту дій і реакцій партнерів по спілкуванню, що створює їм відомі труднощі.

Обдарованість як проблема, на жаль, є більш розповсюдженим варіантом розвитку дитини в масових освітніх закладах. Головна особливість полягає в тому, що у своїй поведінці, навчанні, внутрішньому психічному стані обдарована дитина наближається до дитини дезадаптованої.

Обдарованість набуває рис неуспішності, соціальної занедбаності, девіантності.

Одна з причин полягає в тому, що багатьом обдарованим дітям властива «дисинхронія розвитку». Вона полягає в тому, що при випереджальному розвитку окремих функцій обдаровані діти в інших аспектах не відрізняються від своїх ровесників або навіть іноді поступаються їм.

Поширеним прикладом дисинхронії є слабкий розвиток моторики в деяких інтелектуально обдарованих дітей у старшому дошкільному й молодшому шкільному віці. Дрібна моторика, як відомо, є найважливішим компонентом розвитку письма, тобто умовою успішного освоєння правопису в молодших класах. У результаті цього в молодших класах школи деякі інтелектуально обдаровані діти не встигають, а їхні особливі можливості незатребувані. Вони втрачають навчальну мотивацію, може розвинути стійка відраза до школи.

Іншим, менш розповсюдженим, але більш драматичним прикладом дисинхронії в деяких обдарованих дітей є дислексія (тобто слабкий розвиток мови). Біографічні дані донесли до нас відомості про великих людей, які страждали в дитинстві розладом мовлення: Мікеланджело, Р. Бернес, О. Роден, А. Ейнштейн, У. Черчіль. Зрозуміло, що проблеми мовного розвитку дуже ускладнюють навчання дитини зі своїми однолітками.

Далі включається той самий механізм: низька успішність – втрата навчальної мотивації – незатребуваність здібностей – втрата інтересу до школи – занурення у свої проблеми.

За цим механізмом і відбувається утворення випадків так званої «прихованої обдарованості». Це саме та обдарованість, яка не виявляється у високій навчальній успішності чи інших вагомих досягненнях дитини або підлітка й не є очевидною для тих, хто дитину оточує: родини, вчителів, однолітків. Більше того, як уже говорилося, школярі, які мають таку обдарованість, часто бувають просто невстигаючими.

Цікавим є факт, про який говорить П. Торренс. Це драматичні цифри, згідно з якими 30% дітей, які відраховуються за неуспішність, –

обдаровані. Один із найвідоміших прикладів – А. Ейнштейн, який у 15 років був виключений із гімназії.

Втрата мотивації до навчання у школі обдарованими дітьми може призвести до небезпечних наслідків. Обдаровані діти, які не знайшли собі корисного застосування в суспільстві, можуть утворити кістяк сил, спрямованих на руйнування суспільства. Початкова, середня, вища освіта і своєчасна професіоналізація індивідів складають основу їхньої соціалізації, вступу на шлях корисного для суспільства творення. Здібні діти, які не знайшли себе у школі та не продовжили освіти у ВНЗ, все одно будуть шукати застосування своїм великим можливостям, що і призводить до ризику асоціальної поведінки.

Справедливе твердження, що стійкість певної суспільної системи визначається тим, яку частину суспільних ресурсів вона направляє на освіту, а яку переводить в опозицію.

На практиці ми починаємо працювати із ситуацією, що склалася навколо дитини, у той момент, коли вона вже стала загальною проблемою: і власною, і своєї родини, й освітньої установи. Але до того моменту, коли вся взаємодія навколо дитини заплітається у вузол, можуть бути досить чітко визначені дві ситуації: обдарованість як проблема самої дитини й обдарованість як проблема дорослих.

Отже, обдарованість як проблема дитини, звичайно, є цілісним станом її особистості, тому що проблема не може існувати локально у психічному світі людини, вона неминуче стосується всіх аспектів її буття. Але при цьому проблема може переважно локалізуватися в одній із таких сфер: навчанні, спілкуванні та поведінці, внутрішньоособистісному стані.

Таким чином, у роботі з обдарованою молоддю є не лише сприятливі умови, а й існує ряд проблем в організації навчального-виховного процесу.

Обдаровані діти – дуже цінна, але досить тендітна частина нашого суспільства. Ця аудиторія вимагає ретельної розробки методів навчання та виховання, яка б надала цим «специфічним» дітям можливість отримати належні умови для розвитку їх здібностей.

У методах навчання цих учнів мають превалювати самостійна робота, частково-пошуковий і дослідницький підходи до засвоєння знань, умінь і навичок. Контроль за їх навчанням спрямовується на стимулювання поглибленого вивчення і розвиток здібностей.

Сучасна особистісно орієнтована тенденція пов'язана з висуванням на перший план цінності розвитку і самореалізації. Такий підхід більшою

мірою пов'язаний із принципом гуманізму, що ставить у центр індивідуальну особистість. Робота з обдарованими дітьми виступає одним із варіантів реалізації права особистості на індивідуальність. Реалізація цього права найбільше можлива в особистісно зорієнтованому підході.

Література:

1. *Гилфорд, Дж.* Три сторони інтелекта / *Дж. Гилфорд* // Психология мышления : Сб. переводов с нем. и англ. : пер. с нем., англ. / ред. *А. М. Матюшкин*; вступ. ст. *А. М. Матюшкин*. — М. : А/О Издат. группа «Прогресс», 1965. — С. 433-456.
2. *Кульчицкая, Е. И.* Концепция одаренности / *Е. И. Кульчицкая* // Одаренный ребенок. — С.-Пб. : Питер, 2000. — С. 25-31.
3. *Липова, Л. К.* Концепція обдарованості та її види / *Л. К. Липова* // Рідна школа. — 2003. — № 4. — С. 10-12.
4. *Пожар, В.* Сучасні концепції обдарованості // Обдарована дитина. — 2001. — № 3. — С. 6-12.
5. *Роджерс, К. Р.* Взгляд на психотерапию. Становление человека / *К. Р. Роджерс*. — М. : Прогресс, 2001. — 409 с.

References (transliterated and translated):

1. *Gilford, J.* Tri storonyi intellekta (Three sides of the intellect) // Psychology of Thinking : Collection of translations form German and English : Trans. from German and Eng. / Ed. *A. M. Matiushkin*; introduction: *A. M. Matiushkin*. Moscow, 1965, pp. 433-456. [in Russian].
2. *Kul'chitskaya, E. I.* Kontseptsiya odarennosti (The concept of giftedness) // Gifted Child. St.-Petersburg, 2000, pp. 25-31. [in Russian].
3. *Lypova, L. K.* Kontseptsiiia obdarovanosti ta yii vydy (The concept of giftedness and its types) // Native School, 2003, No 4, pp. 10-12. [in Ukrainian].
4. *Pozhar, V.* Suchasni kontseptsii obdarovanosti (Modern concepts of giftedness) // Gifted Child, 2001, No 3, pp. 6-12. [in Ukrainian].
5. *Rogers, K. R.* Vzgl'yad na psihoterapiyu. Stanovlenie cheloveka (A look at psychotherapy. The formation of man). Moscow, 2001, 409 p. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 17.02.2017

С. Костю, Ангеліна Химинець

**Психологічні аспекти процесу навчання обдарованих дітей
у сучасній системі освіти**

У статті розглянуто психологічні аспекти управління навчанням обдарованих дітей з урахуванням їх специфіки у контексті особистісно зорієнтованого навчання як інноваційно-педагогічного підходу в роботі з обдарованими дітьми. Автори статті роблять висновок, що у роботі з обдарованою молоддю є не лише сприятливі умови, а й існує ряд проблем в організації навчального-виховного процесу. Обдаровані діти вимагають ретельної розробки методів навчання та виховання, яка б

надала їм можливість отримати належні умови для розвитку здібностей. У методах навчання цих учнів мають превалювати самостійна робота, частково-пошуковий і дослідницький підходи до засвоєння знань, умінь і навичок. Контроль за їх навчанням спрямовується на стимулювання поглибленого вивчення і розвиток здібностей. Робота з обдарованими дітьми виступає одним із варіантів реалізації права особистості на індивідуальність. Реалізація цього права найбільше можлива в особистісно зорієнтованому підході.

Ключові слова: обдарованість, талант, здібності, індивід, психічна активність, педагогіка.

S. Kostyu, A. Khymynets

Psychological Aspects of Gifted Children Teaching in the Modern Education System

The article deals with the psychological aspects of the management of the teaching gifted children, taking into account their specificity in the context of personally oriented learning as an innovative pedagogical approach in dealing with such children. The authors conclude that in working with gifted young people there are not only favorable conditions, but a number of problems in the organization of learning and educational process. Gifted children require careful development of teaching and education methods, which would enable them to obtain appropriate conditions for the development of their abilities. Independent work, part-search and research approaches to the acquisition of knowledge, skills and abilities must prevail among the methods of such students teaching. The control over their learning is directed at stimulating in-depth study and the development of their abilities. Working with gifted children is one of the options for realizing the person's right to individuality. The personality-oriented approach helps to realize this right to the most extend.

Key words: giftedness, talent, ability, individual, mental activity, education.

Рецензент – кандидат психологічних наук,
доцент Р. І. Сірко